

**I. ULUSLARARASI
KÜLTÜR VE MEDENİYET
KONGRESİ
7 - 10 Aralık 2017
MARDİN**

TAM METİN KİTABI

Editör

Prof. Dr. Himmet KARADAL

ISBN

978-605-9885-32-4

2017

ikşad yayınevi

ARAP ŞİİRİNDE MARDİN İZLERİ

TRACES OF MARDIN IN ARAB POEM

Halil AKÇAY

Dr. Okt. Dicle Üniversitesi, halilakcay@hotmail.com

ÖZET

Mardin, hem birçok medeniyete beşiklik etmiş kadim bir kent olması, hem ticaret kervanlarının uğrak yerlerinden biri olması ve hem eşsiz bir manzaraya sahip olması bakımından tarihin her döneminde her yönüyle önem kazanmış bir şehirdir. İçinde barındırdığı büyük medreseler ise onu önemli bir eğitim merkezi haline de getirmiştir. Mardin'e yolu düşenler, ona has güzelliklerini ve özelliklerini civar coğrafyaya da yaymışlardır. Bu şekilde Mardin, yakın ya da uzak şairlerin de dikkatini çekmiştir. Onların şiirlerinde, şehrin kalesi, basamak şeklindeki evleri, uçsuz bucaksız Mezopotamya'nın bir bekçisi gibi duran manzarası, üzümü, şarabı gibi birçok özelliğine dikkat çekilmiş, ondan hayretle bahsedilmiştir. Bazen de Mardin'de geçirilmiş güzel günlerden, yaşanmış aşklardan bahsedilmiştir.

“Arap Şiirinde Mardin İzleri” başlığıyla sunulan bu bildiride, gerek klasik gerek modern Arap şiirinde Mardin ile ilgili hususların varlığı araştırılmış, neticede Mardin ve Mardin'in yarattığı etkinin izleri görülmüş ve ortaya konmuştur. Nitekim Emeviler döneminin en meşhur şairlerinden Cerîr ve el-Ahtal'ın şiirlerinde Mardin'in ismi geçmektedir. Modern dönemde ise Suriyeli şair 'Abdulkerîm Yûnus Mardellî, Mardin'e olan tutkusunu bir kıtada dile getirmiştir. Onlar, Mardin'i şiirlerine doğrudan bir konu olarak ele almasalar da Mardin'in halk dilinde dolaşan yaygın özelliklerine şiirlerinde temas etmiş, onun güzelliklerine atıf yapmışlardır. Cerîr ve el-Ahtal'ın şiirleri dışında, söyleyeni belli olmayan ama klasik kitaplarda yer alan bazı şiirlerde de Mardin'den bahsedilmiştir.

Bu bildiride ayrıca hem Emevî dönemini de kapsayan klasik dönem Arap şiirinde hem de modern şiirde Mardin'in nasıl ve ne şekilde yer aldığı, hangi yönlerine dikkat çekildiği ele alınmıştır. Aynı şekilde, bu bildiride Mardin'in tarihi bir kent olmasının yanı sıra güzelliğiyle ve kendine has özellikleriyle şairler üzerindeki etkisi de gözler önüne serilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mardin, Şiir, Cerîr, el-Ahtal

ABSTRACT

Mardin is a city where many civilizations are cradled and it is also one of the places frequented by trade caravans. It also has a unique view. For this reason, it is a city that has gained importance in every aspect of history. The great medreses he has brought him into an important training center. Those who have gone to Mardin have spread their unique beauty

and characteristics to the surrounding region. In this way, Mardin attracted the attention of near or far poets. In their poems, attention is drawn to many features of the city, such as the castle, the stepped houses, the vast view of Mesopotamia, the grape, the wine and it was mentioned in amazement. Sometimes it has been mentioned about the beautiful days in Mardin, the lived love.

This report, titled "Mardin Traces in Arabic Poetry," explored the existence of Mardin-related issues in both classical and modern Arabic poetry. As a result, traces of the effect created by Mardin and Mardin have been seen and revealed. As a matter of fact, Mardin's name passes in the poems of Cerîr and al-Ahtal, one of the most famous poets of the Umayyad period. In the modern era, Syrian poet Abdulkerîm Yûnus Mardellî expressed his passion for Mardin in a poem. Although they do not consider Mardin as a direct subject to their poetry, they have made contact with the common characteristics of Mardin circulating in popular language, referring to its beauty. Apart from Cerîr and al-Ahtal's poems, Mardin is also mentioned in some poetry which is not known but is included in classical books.

In this report, both the classical Arabic poetry including the Umayyad period as well as how and where Mardin took part in modern poetry, and which aspects were taken into consideration. Likewise, in this declaration, Mardin is not only a historical city, but also the beauty of the poets with their beauty and peculiarities.

Keywords: Mardin, Poem, Cerîr, el-Ahtal

Giriş

Mardin, kurulduğu günden itibaren, kadim tarihinin ilmî ve kültürel mirasını sayfalara yazarak, taşlara kazıyarak, işleyerek ve nakşederek günümüze büyük bir gururla sunmayı başarmış ender şehirlerden biridir. Dağdan tahtına yaslanmış, kaleden bir taç giymiş bir sultan gibi Mezopotamya'nın uçsuz bucaksız ovasının seyrine dalmaktadır. Güneşin bakışlarına kayıtsız kalmayan basamak gibi evleri, taç misali kalesi, yüce maneviyatının göstergesi tarihi cami ve kiliseleri, yüksek derecede canlı eğitim-öğretim seviyesine işaret eden büyük medreseleri, Mardin'e her alanda ve tarihin her döneminde büyük bir ihtişam bahşetmiştir. Amûrîlerden Midillere, Asûrîlerden Urartulara kadar, Büyük İskender'den Romalıları kadar Mervânîlerden Artuklulara kadar ve Osmanlıdan günümüze kadar onlarca medeniyetten elde ettiği tabiat ve kültürel zenginlik ile biriktirdiği tarihi servet, Mardin'i fevkalade önemli bir kent kılmıştır. Mardin'in tarihi öneminin yanında ticari yönü de önem arz etmektedir. Nitekim Mardin, ticaret kervanlarının daima hareket halinde olduğu ünlü İpek yoluna yakın, Diyarbakır, Elazığ, Bingöl ve Erzurum'a giden kervanların uğrak ve kavşak noktalarından bir merkezdi. Bu husus Mardin'i çevrede tanınan önemli bir kent kıldırdığı gibi civar ülkelerde de onun adının duyulmasını sağlamıştır.¹

Mardin için yukarıda zikredilen bütün bu hususlar, Mardin'e her bakımdan bir şöhret kazandırmıştır. Onun bu şöhreti şiirlere de konu ve malzeme olmuştur. Bu çalışmada, Mardin'in klasik ya da modern dönemde kimlerin şiirlerinde geçtiği tespit edilmiş ve bu şiirlerde Mardin'in nasıl yer aldığı, hangi özelliklerine dikkat çekildiği, hangi duyguları beslediği ortaya konmuştur.

1. Ahtal'ın Şiirinde Mardin

Ebû Mâlik Gıyâs b. Gavs b. es-Salt el-Ahtal (ö. 92/710) Emevî dönemi Hıristiyan Arap şairlerindendir. 20/641 Hîre doğumlu olup Tağlib kabilesindendir. Kendisine çobanlık yaptıran üvey annesini hicvederek şiire başlamıştır. Emevî halifelerine yazdığı methiyelerle halifelik sarayına girmiştir. Yezîd'in seçkin şairlerindendir. Ehl-i beyti ve ensarı hicveden şiirler yazdığı için Müslümanların nefretini kazanmıştır. Ahtal, Ferezdak ve Cerîr üçlüsü, Arap edebiyatının özellikle Emevî dönemi için önemli bir tabakasını oluşturmuştur. Arap edebiyatçıları bu üç şair için farklı kıyaslama yapsa da Cerîr'in hiciv ve mersiye, Ferezdak'ın fahr ve gazelde, Ahtal'ın da mersiye ve içki tasvirinde daha başarılı oldukları kabul edilmiştir. (Yüksel, 1989: 183-84; el-Ahtal, (nâşirin girişi) 1994: 3-18.)

Klasik Arap şiirinde Mardin'in en çok yer edindiği şiir Ahtal'ın şiiridir. Ahtal, içkiyi ve çölü tasvir ettiği ve aynı zamanda kendi kabilesinin savaşlarından bahsettiği bir şiirde Mardin'in adını zikretmiştir. Şiirin başı şu şekildedir:

1. أَعَادِلَ مَا عَلَيْكَ بِأَنْ تَرَيْنِي - أَبَاكَرُ قَهْوَةً فِيهَا إِحْمِرَارُ

¹ Mardin'in tarihi için bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân*, 1977: V/39; 'Abdusselâm b. 'Umer b. Muhammed, *Tarihu Mardin min kitabi Umumi'l-iber*, 2014; Artuk, *Artuk Oğulları tarihi*, 1944; Dolapönü, *Tarihte Mardin (Itru'n-nârdîn fi târihi Mârdîn)*, 1972; Abdüsselam Efendi *Mardin tarihi*, 2007; Kâtip Ferdi, *Mardin Artukluları Tarihi*, 1939; Özcoşar, *Makalelerle Mardin: tarih-coğrafya*, 2007.

2. تَصَمَّمَتْهَا نُفُوسُ الشُّرْبِ، حَتَّى - يَرُوحُ فِي جُفُونِهِمْ انْكِسَارُ²

1. Ey beni erkenden kırmızımsı bir şarap içerken gördü diye kendini kınayan kadın!

2. (Öyle bir içki ki) göz kapaklarını yorgun düşürecek kadar içme arzusu barındırmaktadır.

Ahtal, bu beyitlerin devamında şöyle demiştir:

1. تَرَبَّعْنَا الْجَزِيرَةَ بَعْدَ قَيْسٍ - فَأَضَحَّتْ وَهْيَ مِنْ قَيْسٍ قِفَارُ

2. يُزْجُونَ الْحَمِيرَ بِأَرْضِ نَجْدٍ - وَمَا لَهُمْ مِنَ الْأَمْرِ الْخِيَارُ

3. رَأَوْا ثَغْرًا تُحِيطُ بِهِ الْمَنَايَا - وَأَكْبَدَ مَا تُغَيِّرُهُ الْغِيَارُ

4. تُسَامِي مَارْدُونَ بِهِ الثَّرِيَّا - فَأَيَّدِي النَّاسَ دُونَهُمَا قِصَارُ³

1. Kays'tan sonra el-Cezîre'ye biz yerleştik. el-Cezîre, artık Kays'tan yoksun haldedir.

2. Kaysîler sürmektedirler eşeklerini yüksekçe bir yere. Bundan başka seçenekleri de yoktur.

3. Ölümün çepeçevre sardığı bir yer gördüler ve kimsenin değiştiremediği sağlam bir kale.

4. Burada Mardin ile Süreyya yıldızı boy ölçüşmekte. Her ikisine de insanların eli ulaşmamaktadır.”

Bu şiirinde Ahtal, kabilesi Tağlib ile Abdulmelik b. Mervân tarafından kendilerine savaş ilan edilen Şeybân'ın oğulları (Kaysîler) arasında geçen bir savaştan bahsetmiştir. Bu savaşta Emevîlerin ve Yemenlilerin desteğini alan Tağlib kabilesi Kaysîleri yenmişlerdir. Kaysîler, Mardin ve Diyarbakır taraflarına göç etmişlerdir. Nitekim Ahtal da bu durumu ortaya koymaktadır. Ahtal'ın verdiği bilgiler Mardin ve Mardin kalesine dair önemli bilgilerdir. Bu şiire göre Mardin kalesi, kimse tarafından yıkılamayacak kadar sağlam ve Süreyya yıldızıyla boy ölçüşecek kadar yüksekçe bir yerdedir.

2. Cerîr'in Şiirinde Mardin

Cerîr b. 'Atiyye el-Kelbî et-Temîmî (ö. 110/728), Emevî döneminin klasik Arap şiiri tarzına sahip, Ferezdak (ö. 114/732) ve Ahtal'la (ö.92/710) birlikte üç büyük şairden biridir. Cerîr, Yemâme doğumlu olup Temîm kabilesindendir. Fakir bir ailenin çocuğudur. Gençliği, çölde bedeviler arasında çobanlıkla geçmiştir. Meşhur şair Ferezdak'la tanışması onu şiir söylemeye sevk etmiştir. İki şairin aileleri arasındaki bir çekişme iki şair arasında atışmalara

² el-Ahtal, 1994: 121.

³ el-Ahtal, s. 122.

ve böylece yıllarca sürececek hicivleşmeye sebebiyet vermiştir. Cerîr, Halife ‘Abdumelik b. Mervân’ın (685-705) sarayına girmiş ve onun saray şairlerinden biri olmuştur. Yazdığı şiirlerle ömrünün sonunda kadar Emevî halifelerinin takdirine mazhar olmuştur. En büyük rakibi Ferezdak için dahi samimi şiirler yazacak kadar kibar ve zarif bir şair olmasının yanında mücadeleyi seven bir şairdi. Sağlam üslubu, anlaşılır dili, samimi duyguları, etkileyici lirizmi, onun şiirlerini başarılı kılan özelliklerdir. Cerîr, aynı zamanda dindar bir şair olarak da bilinir. O, İslâmiyetin önde gelen şairlerindendir. Derinden etkilendiği Kur’ân, şiddetle bağlı olduğu İslam dini, onun şiirlerine de yansımıştır. Nitekim her zaman İslâmî değerleri yüceltmiş, başta içki olmak üzere İslâmiyet’e aykırı olan şeyleri hicvetmiştir. Cerîr’in duygulu gazelleri, içli mersiyeleleri, hicivleri ve tasvirleri çok ünlüdür. En duygulu ve en samimi gazeli, eşi Hâlîde hanım hakkında yazdığı “*Kasîdetü’n-nûniyye*”si ve onun ölümü üzerine yazdığı son derece duygulu ve etkileyici mersiyesidir. Tağlibîler’in düşmanı olan Kaysoğullarını şiirleriyle savunan Cerîr ile bir Tağlibî olan Ahtal arasında meydana gelen atışmalar çok ünlüdür.⁴

Cerîr, Tağlibîleri ve dolayısıyla bu kabileden olan Ahtal’ı hicvettiği bir şiirde Mardin’den bahsetmiştir. Cerîr, bu şiirinin ilk beytinde sevgilisinin ayrılığından bahsetmektedir:

قُلْ لِلدَّيَّارِ: سَقَى أَطْلَالِكَ الْمَطَرُ - قَدْ هَجَبَتْ شَوْقًا فَمَاذَا تَنْفَعُ الذِّكْرُ⁵

“(Sevgilinin) yurduna söyle: Yağmur, senin kalıntılara can versin. Aşk heyecanlandırdı seni. Lakin anılar fayda eder mi acaba!”

Mardin’den bahsettiği bölüm ise şu beyitlerden oluşmaktadır:

1. مَا كَانَ يَرْضَى رَسُولُ اللَّهِ دِينَهُمْ - وَالطَّيِّبَانِ أَبُو بَكْرٍ وَلَا عُمَرُ

2. جَاءَ الرَّسُولُ بِدِينِ الْحَقِّ فَانْتَكَبُوا - وَهَلْ يَضِيرُ رَسُولَ اللَّهِ أَنْ كَفَرُوا

3. يَا خُزَرَ تَغْلِبُ إِنَّ اللَّوْمَ حَالَفُكُمْ - مَا دَامَ فِي مَارِدِينَ الرَّيْتُ يُعْتَصَرُ⁶

1. Ne Resûlullah (s.a.v.) onların (Tağlibîlerin) dininden razıydı ne de iki temiz insan Ebûbekir ve Ömer.

2. Resûlullah (s.a.v.) hak dini getirdiğinde onlar (sözlerini yerine getirmediler), bu dini reddettiler. Kafîr olmaları Resûlullah’a (s.a.v.) zarar verebilir mi!

3. Ey Tağlibin ufak gözlü adamı! Mardin’de yağ çıkarıldığı sürece kötülük ve cimrilik sizin müttefikinizdir.

⁴ Tüccar, 1993: VII/412-413.

⁵ Cerîr, 1986: 201.

⁶ Cerîr, s. 201.

Cerîr, burada, Ahtal'ı ve Ahtal'ın mensub olduğu Tağlibîleri hicvetmiştir. Resûlullah'ın (s.a.v.) davetine rağmen küfürlerinde ısrar etmelerini eleştirmiş, bunun da İslam'a zarar vermediğini belirtmiştir. Onları cimrilikle ve kötü olmalarıyla kınamıştır. Bu özelliklerin onlarda süreklilik arz etmelerini, Mardin'de yağ çıkarılması süresine bağlaması dikkat çekicidir. Buna göre Mardin'de çıkarılan zeytinyağının şöhreti, Mardin'in sınırlarını aşmış, uzak diyarlara ulaşmıştır. Bolluğu ise ilelebet devam edecektir. Kesintiye uğramayacaktır. Yine bu benzetmeye göre o dönemde Mardin'de bol miktarda zeytin ağaçları mevcuttur. Bunun yanı sıra 8. yy'da çok önemli bir şairin şiirinde Mardin zeytinyağından bahsedilmesi, Mardin'de zeytin yetiştiriciliğin çok eski dönemlere dayandığını ortaya koymaktadır. Günümüzde de Mardin il merkezi ve özellikle Derik ilçesinde zeytin yetiştiriciliği devam etmektedir.

3. Diğer Şiirlerde Mardin

Mardin, söyleyeni belli olmayan ama Yâkût el-Hamevî'nin (626/1229) *Mu'cemu'l-buldân*'ında geçen bir şiirde de geçmektedir:

1. في مَردِين، حَمَاهَا اللهُ، لِي قَمَرٌ - لَوْلَا الضَّرُورَةُ مَا فَارَقْتُهُ نَفْسًا

2. يَا قَوْمَ قَلْبِي عِرَاقِي يَرْقُ لَهُ - وَقَلْبُهُ جَبَلِي قَدْ قَسَا وَعَسَا⁷

1. Allah Mardin'i korusun. Orada benim olan bir ay (sevgili) var. Mecbur kalmasaydım oradan kesinlikle ayrılmazdım.

2. Ey kavmim, dağın yamacında olan kalbim bu ay için yumuşamış erimektedir. Oysa onun kalbi dağ gibidir, katı ve kuru.

Şair burada Mardin'de yaşadığı bir aşktan bahsetmektedir. Buna göre şairin Mardin'de bir mahbubesi olmuştur. Ancak sebebini açıkça ifade etmediği bir durumdan dolayı ondan ayrı kalmış ve Mardin'den Irak taraflarına gitmiştir. Şair, uzaklara gitse de kalbi hala Mardin'de sevgilisindedir. Buna karşın şaire göre sevgilinin kalbi katılaşmış ve kurumuş haldedir. Şiirde geçen عِرَاق kelimesi, Irak bölgesi olarak anlaşıldığında anlam bu şekilde olmaktadır. Ancak söz konusu kelime, “yamaç” ve “kıyı” anlamında da ele alınabilir. Buna göre kalbini kıyı ve yamaçların yumuşak iklimine benzetirken, sevgilinin kalbini ise dağın zirvesinin sert, soğuk ve kuru havasına benzetmiştir. Buradaki dağdan, Mardin dağını ve yamacından da Kızıltepe ovasını kastetmesi de güçlü bir ihtimaldir. Nitekim Kızıltepe ovası sıcak ve yumuşak bir iklime sahipken, Mardin'in iklimi ona göre nispeten daha sert ve soğuktur. Bu şekilde ele alındığında beyitlerin anlam bağlamına daha uygun ve isabetli bir anlam çıkmaktadır.

Mardin, Suriyeli şair 'Abdulkerîm Yûnus Mardellî'nin⁸ bir şiirinde de yer almaktadır. Mardellî, Mardin'e ait güzel duygularını bir mukattaada ifade etmiştir:

⁷ Yâkût el-Hamevî, 1977: V/39.

1. مَارْدِينُ تُبْقِي الحُلْمَ فِي أَحْدَاقِي - نَعْمًا يُرَدُّ لَهْفَةُ المَشْتَاقِ
2. لَمَّا أَرَاكَ حَبِيبَتِي لَكُنَّي - وَدَعْتُ رَسْمَكَ مَوْضِعَ الخَفَاقِ
3. يَسْمُو الخَيَالُ إِلَيْكَ فَوْقَ جَنَاحِهِ - شَوْقًا وَيَسْبَحُ فِي مَدَى الْآفَاقِ
4. لِيَنَامَ طَيِّفًا فِي رُبَاكَ وَيَحْتَسِي - مِنْ صَدْرِكَ الحَانِي نَدَى التَّرْيَاقِ

1-2. *Ey Mardin, ey sevgilim! Seni gördüğümde ardımda bir düş bırakırsın. Hasret kalan birinin bir nağme halinde daima tekrar eden özlemini bırakırsın. Fakat ben senin resmini kalbimin derinliklerine bıraktım.*

3. *Hayaller yükselir gelir sana doğru, kanadında büyük bir özlem ve yüzer ufuklarda.*

4. *(Bunlar) senin tepelerinde bir gökkuşağı uyusun diyedir ve yudumlamak içindir şefkatli göğsünden tiryak⁹ şebnemini.*

Şair burada Mardin'e karşı güzel duygular beslemiştir. Buna göre şairin, bir müddet kaldığı ve gezip, dolaşıp gördüğü Mardin'den çok etkilendiği anlaşılmaktadır. Mardin'den ayrılması, onu derinden etkilemiştir. Mardin'e duyduğu özlemi, hayali bir yolculuk yaparak gidermeye çalışmıştır. Şair, bu yolculukta kendini Mardin'in sıcak ve merhametli kucasına atmış, hasretini bu şekilde dindirmeye çalışmıştır.

Sonuç

Mardin'in sanatsal yapı dokusu, bıraktığı tarihî ve kültürel miras ve jeopolitik konumu sebebiyle, kendisini duyanı, göreni, gezen hayran bırakmaktadır. Barındırdığı kendine has bu özellikleriyle Mardin, sadece bölgenin değil, dünyanın sayılı kentlerinden biri olmuştur. Bu çalışmada Arap şiirinde Mardin'in etkisi, Arap şairleri üzerinde bıraktığı izlenim, şiirlerindeki izleri araştırılmıştır. Buna göre Mardin, birçok Arap şiirinde geçmektedir. Klasik dönemde Emevîler döneminin en şöhretli şairlerinden Ahtal ve Cerîr'in şiirlerinde Mardin'in adı geçmektedir. Yine klasik dönemde yazıldığı anlaşılan ancak söyleyeni belli olmayan ve Mardin'e yazılmış iki beyitlik bir şiir bulunmaktadır. Son olarak günümüz şairlerinden Suriyeli Abdulkerîm Yûnus'un Mardin'e yazdığı bir şiirine rastladık.

Yer aldığı her şiirde Mardin'in farklı bir özelliğine vurgu yapılmıştır. Mardin'de zeytin yetiştiriciliğinin önemi, Mardin kalesinin sağlamlığı, Mardin'in yüksekçe bir yerde

⁸ 'Abdulkerîm Yûnus Mardellî, Suriyeli şair olup hayattadır. "Unsâ'l-hayâl (Dişi Hayal)" adında yayımlanan ve yaklaşık 50 şiirden oluşan bir divanı vardır. Ancak divanına ulaşamadım. Burada ele aldığımız şiiri ise Mardin ile ilgili her türlü kültür, sanat, eğitim, müzik v.s. etkinliklerin paylaşımı için hazırlanan Arapça bir internet sitesinden alınmıştır. Bu site ve erişim tarihi şudur: <http://ana-mardelli.ahlamontada.com/t1673-topic> erişim tarihi 18.11.2017.

⁹ Bir çeşit bitkidir. Özellikle acem diyarında (İran ve Azerbaycan'da) daha fazla lezzet kattığı için nargilenin içine atılır. Ayrıca bu bitki ve başka birçok bitkinin muhtevassından hazırlanan bir şurubun da adıdır. Panzehir olarak kullanılır. (Türkçe Sözlük, "tiryak" madd., TDK, 11. Baskı, Ankara 2011, s. 2359,)

kurulduğu, insanın içini ısıtan ve gelenin bir daha gitmek istemediği sıcak bir ortama sahip olduğu, bu şiirlerde vurgulanan hususlardır.

KAYNAKÇA

‘Abdusselâm. (2014). *Tarihu Mardin min kitabi Ummi’l-iber*, thk: ‘Umer ‘Abdusselâm Tedmurî, Daru’l-muktebes, Beyrut.

Abdüsselam Efendi. (2007). *Mardin tarihi*, Thk: Hüseyin Haşimi Güneş, İstanbul 2007.

el-Ahtal. (1994). *Dîvânu’l-Ahtal*, Thk: Mehdî Muhammed Nâsiruddîn, 2. Baskı, Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye, Beyrut.

Artuk, İ. (1944). *Artuk Oğulları tarihi*, Gençler Kitabevi, İstanbul.

Cerîr. (1986). *Dîvânu Cerîr*, Dâru Beyrut, Beyrut.

Dolapönü, H. (1972). *Tarihte Mardin (Itru’n-nârdîn fî târihi Mârdîn)*, İstanbul.

Ferdi, K. (1939). *Mardin Artukluları Tarihi*, Mardin Halkevi Neşriyatı, Mardin.

el-Hamevî, Y. (1977). *Mu‘cemu’l-buldân*, Dâru Sâdır, Beyrut.

Özcoşar, İ. (2007). *Makalelerle Mardin: tarih-coğrafya*, İstanbul.

Tüccar, Z. (1993). “*Cerîr b. Atiyye*”, **DİA**, VII/412-413.

Türkçe Sözlük. (2011). “*Tiryak*” madd., TDK, 11. Baskı, Ankara, s. 2359.

<http://ana-mardelli.ahlamontada.com/t1673-topic> erişim tarihi 18.11.2017.